

УДК 330.10.15

Т. І. Галаган,
к. е. н., доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7825-8240>
А. М. Кратік,
здобувач групи МгЕКз-1-23,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3692-1440>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.21.119

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Т. Halahan,
PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University
А. Kratik,
Student group МгЕКз-1-23, Dnipro State University of Agrarian and Economics

PROFITABILITY OF PRODUCTION IN THE WAR PERIOD

Визначено, що рентабельність виробництва у воєнний час стає однією з головних проблем, бо економічні та соціальні фактори значно впливають на діяльність аграрного сектору України. Умови війни створюють безпрецедентні виклики для бізнесу: руйнування інфраструктури, втрата доступу до ринків, зміна попиту та витрат на сировину, перебої у постачанні та нестабільність у доступі до ресурсів.

Встановлено, що сучасний стан сільськогосподарського виробництва в Україні в умовах зростання цін на продовольство та викликів, пов'язаних із глобалізацією, інтеграцією і трансформацією економіки, вимагає нових підходів до розвитку аграрних підприємств. У цьому контексті виникає необхідність у створенні ефективних стратегій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності українських аграріїв як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Доведено, що сільськогосподарське виробництво в Україні наразі стикається з численними викликами, зростанням цін на продовольство та витратами на виробництво, що так чи інакше пов'язані з війною. Основними проблемами є подорожчання пального, мобілізація працівників та великі втрати продукції від обстрілів і пожеж на полях. Ці фактори значно впливають на рентабельність виробництва в аграрних підприємствах.

The profitability of production in wartime becomes one of the main problems, because economic and social factors significantly affect the activity of the agricultural sector of Ukraine. The conditions of war create unprecedented challenges for business: destruction of infrastructure, loss of access to markets, changes in demand and costs for raw materials, disruptions in supply and instability in access to resources. In this regard, the study of the profitability of production during the war is of great importance for determining strategies for the survival and recovery of enterprises in difficult conditions.

The current state of agricultural production in Ukraine in the conditions of rising food prices and challenges associated with globalization, integration and transformation of the economy requires new approaches to the development of agricultural enterprises. In this context, there is a need to create effective strategies aimed at increasing the competitiveness of Ukrainian farmers both on the domestic and foreign markets. The main factors affecting the efficiency of agricultural production are natural and climatic conditions, technological support, access to finance, as well as the introduction of innovations.

The agricultural sector remains a key branch of Ukraine's economy, providing a significant contribution to national exports. Despite the military actions, the agrarian complex continues to play an important role, although its profitability has undergone significant tests due to the military actions.

An analysis of the profitability of enterprises operating in the war zone shows a sharp decrease in efficiency in the first months after the start of the war. The main drivers of this decline include a significant increase in the costs of raw materials, energy resources and transport services, as well as a decrease in production volumes due to the destruction of infrastructure and logistical problems. As a result, the cost of production increased, which negatively affected the profitability of production. Businesses cannot always transfer additional costs to the final consumer due to a decrease in the purchasing power of the population, which also puts pressure on profitability.

Ключові слова: рентабельність виробництва, воєнний стан, сільське господарство, воєнна економіка.

Key words: profitability of production, martial law, agriculture, war economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Рентабельність виробництва у воєнний час стає однією з головних проблем, бо економічні та соціальні фактори значно впливають на діяльність аграрного сектору України. Умови війни створюють безпрецедентні виклики для бізнесу: руйнування інфраструктури, втрата доступу до ринків, зміна попиту та витрат на сировину, перебої у постачанні та нестабільність у доступі до ресурсів. В умовах воєнних дій рентабельність аграрного сектору України, попри значні руйнування інфраструктури і зростання собівартості продукції, залишається на відносно високому рівні. Однак зниження рентабельності спостерігається у зонах бойових дій через збільшення витрат і зниження обсягів виробництва. У зв'язку з цим дослідження рентабельності виробництва під час війни має велике значення для визначення стратегій виживання та відновлення підприємств у складних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми рентабельності виробництва знайшли своє відображення в працях вчених-економістів, таких як Л. Ковтун, В. Юрчук, Ф. Бутинець, С. Мошенський, О. Олійник та інших. Вони досліджували загальні питання сутності рентабельності, акцентували увагу на теоретичних і практичних розробках зростання прибутковості і рентабельності. Акцент на рентабельності виробництва під час воєнного стану робив Філіп Ле Бійон, який зазначав що

"війна створює додаткові умови, які сприятимуть незаконному збагаченню". Не зважаючи на велику чисельність публікацій все ж таки залишаються теоретичні та прикладні питання, які зумовлюють до подальших досліджень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан сільськогосподарського виробництва в Україні в умовах зростання цін на продовольство та викликів, пов'язаних із глобалізацією, інтеграцією і трансформацією економіки, вимагає нових підходів до розвитку аграрних підприємств. У цьому контексті виникає необхідність у створенні ефективних стратегій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності українських аграріїв як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Основними факторами, що впливають на ефективність аграрного виробництва, є природно-кліматичні умови, технологічне забезпечення, доступ до фінансів, а також впровадження інновацій.

Аграрний сектор залишається ключовою галуззю економіки України, забезпечуючи значний внесок у національний експорт. За даними 2024 року, частка аграрної продукції в загальному експорті країни становить близько 67%, що на 5% більше порівняно з 2023 роком. Попри воєнні дії, аграрний комплекс продовжує відігравати важливу роль, хоча його рентабельність зазнала суттєвих випробувань через конфлікт.

Таблиця 1. Середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами (грн/т)

Продукт	2022	2023	Відхилення (2022-2023)
Зернові та зернобобові культури	6399,8	5675,5	-724,3
Олійні культури	15015,0	13072,6	-1942,4
Цукровий буряк	1572,2	1635,4	+63,2
Картопля	4519,5	5617,2	+1097,7
Овочі	140250,0	11593,1	-128656,9
Фрукти та ягоди	8126,4	12531,5	+4405,1
Сільськогосподарські тварини (жива маса)	45676,9	53186,6	+7509,7
Молоко	10969,0	12234,4	+1265,4
Яйця (за тис. шт.)	2328,3	3047,1	+718,8

Джерело: складено на основі [3, 4].

Аналіз рентабельності підприємств, що працюють у зоні бойових дій, показує різке зниження ефективності в перші місяці після початку війни. Основні чинники цього падіння включають значне збільшення витрат на сировину, енергоресурси та транспортні послуги, а також зниження обсягів виробництва через руйнування інфраструктури та логістичні проблеми. Як наслідок, собівартість виробництва зросла, що негативно вплинуло на рентабельність продукції. Підприємства не завжди можуть перекласти додаткові витрати на кінцевого споживача через зниження купівельної спроможності населення, що також тисне на прибутковість. За даними статистики у 2023 році основна тенденція показує зріст цін на реалізовану продукції без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії (таблиця 1).

У 2022 році аграрний комплекс України все ж таки залишався лідером за рівнем прибутку, хоча цей показник був у 2,7 рази меншим порівняно з рекордним рівнем 2021 року. Військові дії, обстріли та пожежі, спричинені

ракетними ударами, стали одними з головних загроз для аграрного виробництва, що призводить до значних втрат посівів і продукції.

Станом на 2024 рік значні території України залишаються тимчасово окупованими, зокрема Автономна Республіка Крим, місто Севастополь, а також частини Донецької, Запорізької, Херсонської та Луганської областей. Попри ці виклики, загальна площа під посівами сільськогосподарських культур зросла у порівнянні з 2023 роком, крім Луганської області, що свідчить про поступове відновлення аграрного виробництва та спроби підприємств пристосуватися до нових умов (таблиця 2).

Незважаючи на складні умови, аграрний сектор України демонструє певну стійкість та адаптивність, хоча ситуація сильно варіюється залежно від регіону. Окремі регіони, зокрема Харківська та Донецька області, показують суттєве зростання посівних площ, що свідчить про можливість часткового відновлення аграрного сектору навіть в умовах конфлікту. Водночас регіони, такі як Луганська та Херсонська області, ще стикаються з суттєвими викликами.

Таблиця 2. Площа посівна сільськогосподарських культур під урожай 2024 року (тис. га)

Культури	Станом на 2024 рік					2024 у % до 2023				
	Україна	Донецька	Запорізька	Луганська	Херсонська	Україна	Донецька	Запорізька	Луганська	Херсонська
Культури зернові та зернобобові	11116,1	165,7	129,2	70,4	76,6	101,1	119,3	106,3	97,6	233,2
Культури технічні	9257,1	129,2	149,1	61,8	58,2	103,9	94,4	102,7	99,5	131,7
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві	1645,1	23,2	2,7	15	7,7	100,3	103,8	95,8	110,1	346,6
Культури баштанні, продовольчі	38,8	0,8	0,3	1,5	2,4	110,6	103,4	126,9	112,9	335,2
Культури кормові	1217,2	6,5	3,2	8,8	2,8	95,7	94,4	96,2	99,6	163,2
Сільськогосподарські	23235,5	324,6	284,2	156	145,1	101,8	106,4	104,2	99,5	179,3

Джерело: складено на основі [3, 4].

Аналізуючи культури господарств, що вирощуються на території України, можна виділити, що більшість посівних площ використовують для посівів сої та гороху. Соя використовується як сировина для широкого спектру харчових продуктів, що містять високий вміст білка та цінних харчових компонентів, це дозволяє використовувати їх як недорогий заміник м'яса та молочних продуктів, а горох, особливо жовтий, через війну та кліматичні зміни користується попитом та здебільше експортується до азійських ринків (Наприклад: Індія) також горох оптимізує процес сівозміни.

Горох є чудовим попередником для озимої пшениці, підвищуючи її урожайність до 1,5 т/га. Хоча ця культура вимагає особливої уваги, вона сприяє збільшенню врожаїв наступних культур. Популярність гороху зростає через високий попит, а нові логістичні можливості, зокрема через Західний контейнерний термінал, полегшують експорт. Зелений горох також набуває популярності.

Сьогодні аграрні підприємства стикаються з серйозними викликами, які напругу загрожують продовольчій безпеці країни та економіці загалом. Однією з найбільших проблем є оформлення бронювання працівників. Після ухвалення нового закону про мобілізацію всі військовозобов'язані повинні оновити свої облікові дані. Це тривалий процес, що вимагає декількох етапів: надання документів, проходження військово-лікарської комісії (ВЛК) тощо. Через це багато працівників аграрних підприємств можуть бути мобілізовані до завершення цього процесу, що ставить під загрозу стабільність роботи господарств.

Якщо механізовані бригади будуть мобілізовані під час жнив, частина врожаю може бути втрачена. Це призведе до значних втрат продукції, яка є критично важливою як для забезпечення продовольства всередині країни, так і для експорту. В умовах війни аграрний сектор є одним з головних постачальників продовольства, тому втрата робітників через мобілізацію може мати катастрофічні наслідки для економіки та продовольчої безпеки.

Крім цього, ситуацію ускладнюють пожежі на полях, які виникають внаслідок обстрілів. Це додатково збільшує втрати врожаю і робить проблему ще більш глобальною. Пожежі часто знищують значні площі полів, і аграрні підприємства не встигають ефективно реагувати на ці події через нестачу працівників і техніки.

Втрата експорту аграрної продукції через мобілізацію та втрати врожаю від пожеж може суттєво вплинути на доходи країни. Аграрний сектор традиційно є одним з головних джерел валютних надходжень в економіку України. Відсутність можливості реалізовувати продукцію на зовнішніх ринках призведе до ще більшої фінансової нестабільності.

Таким чином, своєчасне відновлення бронювання працівників аграрного сектору є критично важливим для уникнення продовольчої кризи в країні та підтримки стабільності економіки. Якщо ця проблема не буде вирішена найближчим часом, країна може зіткнутися з масштабними економічними наслідками та суттєвими втратами врожаю.

Головна проблема для рентабельності виробництва аграріїв у 2023 році — це дефіцит та зростання вартості пального, що напругу впливає на собівартість продукції.

Через військові дії Україна втратила звичні канали постачання пального, що призвело до значного подорожчання дизеля та бензину. Якщо до війни аграрії купували дизель по 28 грн за літр, то тепер ціна досягає 70 — 75 грн. У той час, коли польові роботи вимагають значної кількості пального (приблизно 90 л на 1 га), підвищення цін на дизель підвищує загальні витрати на виробництво.

Це змушує аграріїв шукати шляхи оптимізації: деякі компанії інвестують у власні сховища пального, інші змінюють технології обробки ґрунту або переходять на менш енергоємні культури (наприклад, яра пшениця замість кукурудзи), щоб зменшити витрати на паливо.

Окрім шляхів підвищення рентабельності виробництва, що були вже запропоновані вище, можемо також спробувати перейти від оранки до дисконтування або рихлення, що дозволить у свою чергу зменшити витрати пального; зменшити посівні площі під кукурудзу та збільшити посіви ярої пшениці, сої чи інших менш затратних культур знизить витрати на виробництво.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільськогосподарське виробництво в Україні наразі стикається з численними викликами, зростанням цін на продовольство та витратами на виробництво, що так чи інакше пов'язані з війною. Основними проблемами є подорожчання пального, мобілізація працівників та великі втрати продукції від обстрілів і пожеж

на полях. Ці фактори значно впливають на рентабельність виробництва в аграрних підприємствах.

Рентабельність аграрного сектора знизилася через зростання собівартості продукції та зменшення обсягів виробництва. Втрати врожаю через пожежі та пошкодження інфраструктури також негативно впливають на фінансові результати агропідприємств.

Ціни на продукцію сільського господарства зазнали коливань. У деяких категоріях (наприклад, сільськогосподарські тварини (живої маси) та продукти тваринного походження (молоко та яйця)) ціни зросли, що є наслідком зниження обсягів виробництва та підвищення витрат на вирощування і транспортування. Інші ж продукти, як-от овочі демонструють падіння цін через зниження попиту та обмежені можливості експорту.

Експорт аграрної продукції залишається життєво важливим для економіки України, оскільки аграрний сектор приносить значну частку валютних надходжень. Війна створює додаткові бар'єри для експортної діяльності, особливо через логістичні труднощі, руйнування інфраструктури та ризики на полях. Отже, аграрний сектор України продовжує відігравати провідну роль в економіці, хоча війна суттєво вплинула на його рентабельність і ефективність.

Література:

1. Галаган Т.І., Кратік А.М. Чинники забезпечення економічної ефективності діяльності підприємства. Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції науковців та здобувачів вищої освіти 29—30 квітня 2024 р.: Дніпро: ДДАЕУ, 2024. С. 101—103.

2. Посівні площі сільськогосподарських культур за їх видами у 2024 році. Державний комітет статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ppsgk/arh_ppsgk_u.html

3. Середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами у 2023 році. Державний комітет статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Сільське господарство України: статистичний збірник. Київ, 2022. Державний комітет статистики України. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

References:

1. Halahan, T.I., Kratik A.M. (2024), "Factors ensuring the economic efficiency of the enterprise", *Ekonomichni problemy modernizatsii ta investytsiino-innovatsiinoho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv: materialy Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. naukovtsiv ta zdobuvachiv vyshchoi osvity* [Economic problems of modernization and investment-innovative development of agricultural enterprises: materials of the All-Ukrainian scientific and practical internet conference of scientists and higher education seekers], DDAEU, Dnipro, Ukraine, pp. 101—103.

2. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Sown areas of agricultural crops by their types in 2024", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ppsgk/arh_ppsgk_u.html (Accessed 10 Oct 2024).

3. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Average prices of agricultural products sold by enterprises in 2023", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Oct 2024).

4. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Agriculture Ukraine", available at: http://www.chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf (Accessed 10 Oct 2024).

Стаття надійшла до редакції 22.10.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663